

Toteutuuko korkeakoulutuksen tasa-arvo?

Korkeakoulutus on meritokraattisessa yhteiskunnassa tärkein reitti hyvin palkattuihin ja arvostettuihin professioammatteihin. Se eroaa muista koulutusasteista siinä, että lähtökohtaisesti korkeakoulutukseen päätyy vain osa kansalaisista. Kun peruskoulutus ja toisen asteen koulutus kuuluvat oppivelvollisuuteen ja ne halutaan turvata koko ikäluokalle, on korkeakoulutus valikoivaa. Yhtäältä korkeakoulutus avaa mahdollisuuksia sosiaaliseen nousuun ja vaikutusmahdollisuuksiin; toisaalta ne uusintavat yhteiskunnallista eriarvoisuutta valikoimalla yksilöitä erilaisiin asemiin. Keskeiset kysymykset korkeakoulutuksen tasa-arvon näkökulmasta ovat, ketkä korkeakoulutukseen hakeutuvat ja pääsevät sekä miten tavoitelluimmat paikat jakautuvat.

Tasa-arvo korkeakoulutuksessa voidaan ymmärtää niin, että opiskelemaan pääsy, osallistuminen ja tulokset perustuvat kykyihin ja opiskelusaavutuksiin eivätkä ne riipu sosioekonomisesta taustasta, sukupuolesta, etnisestä alkuperästä, asuinpaikasta, iästä tai vajaakuntoisuudesta. Suomalaisessa korkeakoulutuksen tasa-arvokeskustelussa ovat perinteisesti painottuneet lähinnä sukupuoleen ja perhetaustaan liittyvät näkökulmat. Viime aikoina on kuitenkin julkaistu tutkimuksia myös esimerkiksi maahanmuuttotaustaisten, vammaisten ja erilaisista mielenterveysongelmista kärsivien opiskelemaan hakeutumisesta ja opiskelukokemuksista.

Vaikka enemmistölle sopeutuminen korkeakoulumaailmaan sujunee ongelmitta, monet kokevat ulkopuolisuutta, riittämättömyyttä ja jopa syrjintää. Lisäksi korkeakoulututkimuksen hyödyt ovat erilaisia eri yksilöille. Erot ovat kytköksissä eri alojen ja instituutioiden välisiin statuseroihin mutta myös yksilöiden taustoista juontuviin sosiaalisiin eriarvoisuuksiin.

Monet tasa-arvoon kuuluvat teemat herättävät yhteiskunnallista keskustelua. Suomalaista keskustelua on kuitenkin leimannut tietynlainen sokeus instituutioiden eriarvoisuutta tuottavalle toiminnalle. Toisinaan unohtuu, että vanhempien tuki ja kannustus sekä sosiaalisesta taustasta juontuvat tavoitteet ja hyvän elämän mallit kehystävät yksilöiden koulutusvalintoja. Tutkimuksen tärkeänä tehtävänä on nostaa esiin näitä tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen kytkeytyviä kysymyksiä. On tarpeen lisäksi tiedostaa, että korkeakouluilla on koulutuspoliittisina toimijoina myös omat intressinsä ja tavoitteensa. Korkeakoulutuksen tasa-arvon tutkimus on siten väistämättä myös instituutioon itseensä kohdistuvaa kriittistä tutkimusta. Me tutkija-opettajat olemme olennaisesti vaikuttamassa siihen, miten esimerkiksi pedagogiset käytännöt korkeakouluissa toimivat.

Tasa-arvon kannalta käynnissä on ristiriitaisia kehityskulkuja. Yhtäältä korkeakoulutusta halutaan laajentaa niin, että siitä pääsisi osalliseksi suurempi osuus kansalaisista. Tavoitteena on, että vuoteen 2030 mennessä puolet nuorista aikuisista suorittaa korkeakoulututkimuksen. Tutkimusten mukaan opiskelupaikkojen lisääminen korkeakouluissa onkin yksi tehokkaimmista keinoista vähentää ylisukupolvista eriarvoisuutta. Toisaalta ero korkeakoulutuksen ja sitä edeltävien koulutusasteiden välillä on jyrkentymässä, mikä näkyy esimerkiksi keskustelussa koulutuksen maksullisuudesta. Kun perusopetus ja nyt myös toisen asteen koulutus on tehty maksuttomaksi, puhutaan korkeakoulutuksen yhteydessä opiskelijoiden itsensä vastuuttamisesta ja jopa luku-kausimaksuista.

Orpon hallituskaudella tehdyistä säästötoimista ja leikkauksista iso osa kohdistuu opiskelijoihin. Esimerkiksi opintotukea kehitetään lainapainotteisempaan suuntaan, kansainvälisten opiskelijoiden lukuvuosimaksuja nostetaan, avoimen korkeakouluopintojen enimmäismaksuja korotetaan ja aikuiskoulutustuki lakkautetaan. Säästöpäätökset merkitsevät käytännössä koulutuspolitiikan suunnanmuutosta. Tutkimuksen valossa näyttää selvältä, että mitä suuremman taloudellisen vastuun opiskelija joutuu itse opiskelustaan kantamaan, sitä eriarvoisemmiksi kouluttautumismahdollisuudet muuttuvat. Toimeentulon heikennykset kaventavat etenkin vähävaraisten perheiden jälkeläisten mahdollisuuksia korkeakouluopiskeluun.

Koulutuspoliittisissa diskurssissa on taipumuksena asettaa eri koulutusasteita keskenään vastakkain. Usein argumentoidaan esimerkiksi sen puolesta, että resursseja kannattaa suunnata erityisesti varhaiskasvatukseen ja peruskouluun, koska niissä rakennetaan koulutuspolun perustaa. Näin toki onkin, mutta samalla luodaan kuvaa siitä, että kunhan varhaisiin vaiheisiin on panostettu riittävästi, myöhemmällä koulutuspolulla ilmenevät eriarvoisuudet ovat oikeutettuja – seurausta ihmisten erilaisista kyvyistä ja taipumuksista. Tutkimuksen kautta kuitenkin tiedämme, että työväestön jälkeläiset hakeutuvat korkeakoulutukseen keskiluokkaisista perheistä tulevia harvemmin koulumenestyksestä riippumatta. Matalammin koulutuista perheistä lähtöisin olevien polku korkeakouluun on usein myös pitempi ja monipolvisempi kuin korkeakoulutetusta taustasta tulevan.

Opiskelijavalintojen kriteereillä ja käytännöillä on olennainen merkitys erilaisista taustoista ja elämäntilanteista ponnistavien opiskelumahdollisuuksien turvaamisessa. Todistusvalinnan lisäksi tarvitaan valintakokeita, avoimen yliopiston väylää ja muita erillisvalintoja, jotta korkeakoulutus on saavutettavissa myös ei-tyypillistä reittiä eteneville.

Korkeakoulututkimuksen avulla voidaan tehdä näkyväksi tekijöitä ja rakenteita, jotka asettavat yksilöt eriarvoiseen asemaan koulutusmahdollisuuksien suhteen. Poliittisten päättäjiä ja käytännön toimijoiden vastuulle jää viime kädessä se, miten tutkimustietoa aiheesta hyödynnetään. Kysymys on pitkälti siitä, millaiseksi ymmärrämme korkeakoulutuksen tehtävän yhteiskunnassa. Tuloksellisuutta, tehokkuutta ja kansainvälistä kilpailukykyä korostavassa ilmapiirissä korkeakoulutus nähdään helposti vain työvoimaa tuottavana koneistona. Korkeakoulutuksella on kuitenkin myös edelleen sivistystehtävänsä. Edistämällä kriittistä ajattelua ja altistamalla opiskelijansa erilaisille näkökulmille ja kulttuureille se voi vähentää yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja segregatiota.

Tämän teemanumeron tavoitteena on lisätä ymmärrystä korkeakoulutuksen tasa-arvoa koskevista kysymyksistä. Toivomme teemanumeron myös osaltaan edistävän yhteiskunnallista keskustelua.

Nina Haltia, Hanna Nori ja Anne-Mari Souto